

Az egykori iskolagondnokság a dunapentelei állami elemi iskolában

Dunapentele iskoláinak államosítása – közülük a községi iskola addig is jelentős államsegélyben részesült – a vármegyei közigazgatási bizottság 1902. évi 1346. sz. rendelete alapján indult el.¹

A községi képviselő-testület és az állam között kötött szerződés értelmében az új iskolát – melynek építésére a község 110 000 korona kölcsönt vett fel a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesülettől² – telkestől felajánlották állami iskola céljára a királyi kincstár javára telekkönyvileg biztosított használati joggal. A község kötelezte magát az iskolaépület jó karban tartására, az épületek tűzkár elleni biztosítására, a tantermek fűtésére és az iskola nagyszünidei takarítására.³ Ezért a Dunapentele községi 182. sz. telekkönyvi betét 642., 643/1., 643/2., 645. helyrajzi számú 467 □-öl területen fekvő nyolc tantermes állami elemi iskola telekkönyvileg nem az állam, hanem Dunapentele községe tulajdonát alkotta.⁴

Az új iskola állami kezelésbe vétele 1907. szeptember 1-én történt meg. A hivatalos nevén *Dunapentelei Állami Elemi Mindennapos Iskola* az 1907–1908. tanévben fogadta falai közé az első diákokat.

A dunapentelei iskolában – állami iskola lévén – az elsőfokú iskolai hatóság az *iskolagondnokság* volt. Az állami népiskolák helyi felügyeleti hatóságainak, a gondnokságoknak a megszervezéséről – az 1868. évi népiskolai törvényt követően – az 1876. évi XXVIII. tc. intézkedett, majd az 1901. május 21-én kelt 32 055. sz. VKM-rendelet foglalkozott a helyi iskolaigazgatás eddigi rendjének módosításával, továbbépítésével. Ez a rendelet előírta, hogy orvos tagja is legyen a gondnokságnak, valamint rögzítette az iskolai egészségügyi követelményeket.

Az iskolagondnokság tagjainak kinevezése a kultuszminiszter, illetve a megyei közigazgatási bizottság feladatai közé tartozott.⁶ A gondnokság tagjai közül öt főt a községi előjáróság, ötöt az iskolaigazgató ajánlott.⁷ Hivatalból tagja volt a római katolikus plébános, az iskolaigazgató, a községi orvos, a főjegyző és a községi bíró.⁸

A képviselő-testület által választott tagok kinevezése a következőképpen zajlott: a gondnokság felkérte – üresedés esetén – a képviselő-testületet az új tag megválasztására. Ezután a megválasztott személy nevét a községi főjegyző felterjesztette a fősolgabírónak. A javaslatot a fősolgabíró a tanfelügyelőnek, a tanfelügyelő a főispánnak továbbította, aki végül kinevezte az új tagot.⁹

A gondnokság tagjainak mandátuma hat évre szólt.¹⁰ Létszámuk a már említett okok miatt általában 15 fő volt, de kisebb eltérések előfordultak: 1922-ben pl. 12, 1933-ban 16 tagja volt a gondnokságnak. A képviselőtestület által választott tagok elsősorban a község leggazdagabb rétegéből kerültek ki: 1933-ban pl. dr. Sigray Béla, Szávits Miklós, Frankl László földbirtokosokat, Jerkó Sándor malomtulajdonost és Tóth György birtokos gazdát választották meg gondnoksági tagnak.¹¹ A gondnokságban általában helyet foglalt a pentelei

¹Fejér Megyei Levéltár (továbbiakban FML) Alispáni iratok 1902–1346 (Dunapentele).

²Uo. Fejér vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1907. október 7-én tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, szám nélkül.

³Uo. Alispáni iratok 1906–2505 (Dunapentele).

⁴Dunaújvárosi Levéltár A Dunapentelei Állami Elemi Iskola iratai 1944–1948, szám nélkül.

⁵*Regős János*: A népiskolai iskolaszékek (gondnokságok) funkciója a századforduló éveiben I–II. Vasi Szemle 1972. 3–4. sz.

⁶Uo., valamint FML A Fejér vármegyei Tanfelügyelőség iratai (továbbiakban Tanfelügyelőség iratai) (Dunapentele) 1544–1923.

⁷Uo. 1276–1923., 1702–1945.

⁸Uo. 1068–1933.

⁹Uo. 1276–1923.

¹⁰Uo. 1068–1933.

¹¹Uo. 1006–1939.

iparosság képviselője is: pl. 1922-ben Pesszer József pék,¹² vagy 1944-ben az elhunyt Fehér István helyére Halmai Károly iparoskörü elnök kinevezését kérték.¹³

A gondnokság tagjai hivatalba lépésükkor esküt tettek. Az eskü szövege a következőképpen hangzott: „*En ... a dunapentelei állami elemi népiskola és gondnokságnak kinevezett tagja esküszöm a Mindenható Istenre, hogy Magyarországhoz, annak alkotmányához és Magyarország kormányzójához tántoríthatatlan és rendületlen hűséggel viselkedem, Magyarország törvényeit, az alkotmányos kormánynak és hatóságainak rendeleteit úgy magam megtartom, mint másokkal megtartatni igyekszem, a megbízással járó kötelezéseket mindenkor lelkiismeretesen, hűven és pontosan teljesítem, és ennek értelmében a gondozásomra bízott intézet javát teljes erőmből és legjobb akaratom szerint előmozdítani fogom. Isten engem úgy segéljen!*”¹⁴

Az iskolagondnokság teendői közé tartozott általában minden helyi iskolai ügy. Ezen belül az egyik csoportot az iskolafenntartással kapcsolatos anyagi természetű kérdések, az iskolaépület karbantartása, a költségvetés összeállítása, az iskola termeinek bérbe adása stb. alkották.

A gondnokság által megállapított iskolai költségvetést a tanfelügyelő, illetve a VKM számvevősege felülbírálta, s az esetek többségében kevesebbet hagyott jóvá az előirányozottnál. Előfordult, hogy a dologi kiadásokra megállapított összegből az igazgató nem tudott kijönni, s kérvényezte az összeg felemelését: pl. 1940-ben azzal az indoklással, hogy a dologi kiadásokra 1934-ben megállapított 240 pengő az infláció miatt már nem elég. Az 1940–1941. tanévben az iskolagondnokság által dologi kiadásokra javasolt 1725 pengő 76 fillér helyett a VKM számvevősege, illetve a tanfelügyelő által engedélyezett összeg 1266 pengő volt.¹⁵ Az 1944. évi költségvetés kiadási „rovatait” vizsgálva megállapítható, hogy az épület fenntartásával és a munkabérekkel kapcsolatos kiadásokon kívül egyetlen más jellegű tétel a Néptanítók Lapjának előfizetésére és a tanítói könyvtár gyarapítására szánt 83 pengő 20 fillér volt.

Az 1932. június 2-án tartott ülésen a gondnokság felkérte a képviselő-testületet, hogy az iskolaépületet tataroztassa, a tűzelőanyagról télire időben gondoskodjon, valamint létesítsen a községben artézi kutakat, mert a gyakori tifuszbajrány miatt az iskolában sűrűn szünetel a tanítás.¹⁶ 1937 februárjában a kispapárt termet kért az iskolától gyűlései megtartására. A döntést a gondnokság ülésén hozták meg: az igénylést elutasították azzal az indoklással, hogy az iskolai tantermek nem engedhetők át politikai gyűlések tartására.¹⁷

Az 1930-as években Dunapentelén az inséges családok ellátását társadalmi úton oldották meg. Az iskolagondnokság közbenjárására a községi inségakció-bizottság határozata értelmében 1937-ben naponta 100 iskolás gyermek részesült fejenként 2 dl meleg tej és 15 dkg kenyér juttatásban.¹⁸

A gondnokság tevékenységének másik nagyobb területe az iskola tanulói társadalmához köthető. Feladataik közé tartozott a tankötelezettség végrehajtásának ellenőrzése, az igazolatlan mulasztások kimutatása, a tanulók egészségi állapota, tisztasága, magatartása. Az 1923. március 2-án tartott ülésen a gondnokság Fejér vármegye Közigazgatási Bizottságának 185/kb. 1923. sz. leiratával foglalkozott, melyet az 1921. évi XXX. tc. végrehajtása – az iskoláztatási kötelezettség teljesítésének tárgyában adott ki.¹⁹ Az 1924. június 26-án tartott gondnoksági ülésen a testület az iskolai beiratások mikéntjét tárgyalta meg: az 1921. évi XXX. tc. értelmében a tanterületnek a születési anyakönyvek alapján kellett elkészítenie a tankötelesek névjegyzékét, s ennek megfelelően elvégezni a tankötelesek beiskolázását.²⁰ A tanulók nagy része rendszeresen látogatta az iskolát, bár a napszámok gyerekei el-elmaradtak, főleg a tavaszi-őszi mezei munkák idején. 1926. május 28-án az iskolagondnokság a tanév korábbi befejezését kérvényezte a tanfelügyelőségtől, mivel a gyerekek a gazdasági munkákban segédkeznek, s emiatt igen nagyfokú a mulasztás.²¹ Sok esetben a gondnokság

¹²Uo. 6602–1922.

¹³Uo. 295–1944.

¹⁴Uo. 5358–1927.

¹⁵Uo. 2634–1940.

¹⁶Uo. 1100–1932.

¹⁷Uo. 637–1937.

¹⁸Uo.

¹⁹Uo. 1276–1923.

²⁰Uo. 2656–1924.

²¹Uo. 1926–2119.

megértőnek bizonyult az ilyesfajta hiányzásokkal szemben. Az 1933. április 28-i gondnoksági ülésen elhangzott, hogy a felsőbb osztályokban előfordul a gyermekek kikérése a mezőgazdasági munkákhoz. Kérték az iskolaigazgatót, hogy ezeket a mulasztásokat tekintse igazoltnak.²²

Az 1921. évi XXX. tc. alapján – amely szerint az iskoláztatási kötelezettség magában foglalta a vasár- és ünnepnap iistentisztelet látogatásának kötelezettségét is – a templomi mulasztásért szigorú felelősségrevonás járt, s amennyiben a tanuló nem tudott elfogadható indokot mondani, úgy kimutatták igazolatlanul mulasztónak.²³

Az 1927. május 27-én tartott gondnoksági ülésen a közigazgatási bizottság 938/927. sz. rendeletét ismertették az iskolamulasztó tanulók gondviselőivel szemben követendő eljárásról.²⁴ Az igazolatlan mulasztás esetén szükséges teendőket szabályozta az 1940. évi XX. tc. is. Az igazolatlanul mulasztókról kimutatást vezettek, s a gondnokság megállapítása szerint a községi elöljáróság pontosan járt el a mulasztók gondviselőivel szemben,²⁵ bár többször eredménytelenül. 1941-ben pl. két jómódú birtokos gazda leánygyermekeit tizenegy ízben nyilvánították igazolatlanul mulasztónak. S bár a közigazgatás mindent megtett a beiskolázásuk végett, mégsem jelentek meg egyetlenegyszer sem az iskolában, sem az iistentiszteleten. A gondnokság ezért kérte a tankötelezettségük egy évvel történő meghosszabítását, mondván, példát akarnak statuálni.²⁶

Az iskolában létrehozott ifjúsági szervezetek megalakulását is gondnoksági üléseken jelentették be: 1927-ben a Szivgárdaét,²⁷ 1934-ben a Mária Kongregációét, illetve a Magyar Ifjúsági Vöröskereszt Egylet dunapentelei csoportját.²⁸

Az iskolagondnokság tevékenysége kiterjedt az oktató-nevelő munkára is. A testület tett javaslatot a tanfelügyelőnek a tanévkezdés, -befejezés, valamint a vizsgák időpontjáról, kinevezte a vizsgáztatókat, szükség esetén javasolta a tankötelezettség meghosszabbítását.

A gondnokság foglalkozott az oktatás-nevelés tartalmi kérdéseivel is. 1922-ben a gazdasági ismétlő iskola második évfolyamának dolgozatait megvizsgálva a gondnokság megállapította, hogy a tanulók sok helyesírási hibát vétének. Okát abban látták, hogy a gyermekek a háborús években végeztek az elemi iskolát, amikor szénszünet, tanítóváltozások stb. miatt nem voltak teljes tanévek. Sok ismétlő iskolás az elemi iskolának csak az alsó osztályait végezte el, ezért a gondnokság előkészítő osztály felállításáról döntött. A tanítás eredménytelenségét fokozta, hogy az ismétlő iskolában a tankönyvet csak kevés tanuló szerezte be. A gondnokság tanácsot kért a tanfelügyelőtől, mi módon kényszeríthetné a szülőket a tankönyvek megvásárlására. A tanfelügyelő válaszában felszólította a községi elöljáróságot, hogy szerezze be a tankönyveket, a vagyonozó szülőktől szedje be az árát, a szegény tanulókat pedig fizesse ki a mulasztási bírságpénzből.²⁹

Az 1940-es évek elején az új népiskolai rendtartás szerint a gondnokság tagjai nem végezhetek iskolalátogatást az oktató-nevelő munka ellenőrzére, és nem mondhattak róla bírálatot.³⁰

1935-ben országzászlót avattak, amelyet a leventeegyesület adományozott az iskolának. A gondnokság véleménye szerint az eseménynek nagy nevelő hatása volt, mert „... a gyermekek lelkében állandóan szem előtt van a mi drága hazánk megcsonkítása”.³¹

Az 1921. évi XXX. tc. értelmében az iskoláztatási kötelezettséget 1, esetleg 2 évvel meg lehetett hosszabítani. Az iskolagondnokság minden tanév végén felterjesztette a tanfelügyelőnek a hatodik osztályt el nem végzettek névsorát. Az ok sokféle volt: osztályismétlés gyenge tehetség, vagy sok betegség miatt, de akadtak olyanok is, akik az állandó mulasztásért nem kaptak osztályzatot. A legtöbb hatodik osztályt el nem végzett a földművesek, napszámosok és az állami gondozottak közül került ki.³² A gondnokság megállapítása szerint

²²Uo. 1933–1068.

²³Uo. 571–1939.

²⁴Uo. 2300–1927.

²⁵Uo. 1306–1941.

²⁶Uo. 1327–1941.

²⁷Uo. 1292–1927.

²⁸Uo. 510–1934.

²⁹Uo. 6602–1922.

³⁰Uo. 212–1943.

³¹Uo. 3307–1935.

³²Uo. Iskolagondnoksági ülések jegyzőkönyvei, szám nélkül.

ez utóbbiaknak nem csak a tanulmányi előmenetele nem volt megfelelő, hanem magatartásuk is bomlasztóan hatott az iskola fegyelmi rendjére.³³

Az 1940. évi XX. tc. az iskoláztatási kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról kimondta, hogy a tanulóknak vallási kötelezettségeiknek is eleget kell tenniük. A népiskola helyi hatóságainak volt feladata gondoskodni arról, hogy a tanulókra az istentisztelet alatt tanító felügyeljen.³⁴

A népiskola VII. és VIII. osztályának megszervezése már 1939-ben napirendre került a dunapentelei iskola gondnokságának ülésén, a tanfelügyelőség ez irányú leirata nyomán. Az ügyel kapcsolatban Szávitcs Miklós és Simonyi Nándor – mindketten földbirtokosok – nyilvánítottak véleményt. Szerintük a szegény nép azt is alig várja, hogy a gyereke a hatodik osztályt elvégezze. Végül a gondnokság úgy döntött, hogy a VII. osztály felállítását arra az időre halasztja, amikor azt majd törvény teszi kötelezővé.³⁵

Az önálló VII. osztály megnyitására mégis sor került az 1940–1941. tanévben, egy évvel korábban a törvény által előírt időpontnál. A VKM 172.568/1940. sz. rendelete értelmében szólította fel dr. Serényi Antal tanfelügyelő a hatáskörébe tartozó gondnokságokat és iskolaszékeket – köztük a dunapenteleket is – a népiskolai VII. osztály megszervezésére.³⁶ A VIII. osztály felállítása a következő tanévben történt meg.³⁷ A gazdasági irányú felső tagozat falusi tanterv szerint működött, a szorgalmi időt hét hónapban állapította meg a gondnokság, ellentétben a tanfelügyelővel, aki előzőleg nyolc hónapot javasolt. Indokolásul azt hozták fel, hogy a szülők rá vannak szorulva gyerekek keresetére.³⁸

Az új népiskolai törvény szerint, ha a tanuló a nyolcéves mindennapi tanítás ideje alatt nem sajátította el a tantervben meghatározott ismereteket, iskolalátogatási kötelezettségét az iskola helyi hatóságának javaslatára a tanfelügyelő meghosszabbíthatta.³⁹ A tankötelezettség meghosszabbítását minden tanévben kérvényezte a gondnokság. 1942-ben a nyolcadik osztály el nem végzésének okát a hanyagságban és a sok mulasztásban jelölték meg.⁴⁰ A szülők valamennyi tanulóval elleneztek a tankötelezettség meghosszabbítását, kenyérkereseti szempontokra hivatkozva napszámba vagy szolgálni akarták küldeni a gyerekeiket.⁴¹ 1943-ban a tanfelügyelőség még megértőnek bizonyult, mert mindössze egy tanulóval – itt a szülő sem ellenezte – javasolta a meghosszabbítást. A következő tanévben azonban – a szülők ellenkezése dacára – a tanfelügyelő határozata minden tanuló esetében a „meghosszabbítva” volt.⁴²

Az iskolagondnokság a tanítók gondjaival is foglalkozott. Pl. amikor Pintér Ferenc tanító 1924. december 31-vel „... szabályszerű elbánás alá vonatott”⁴³ – az 1923. évi XXV. tc. a közszolgálati alkalmazottak összlétszámának 20%-os csökkentését rendelte el – a gondnokság hivatkozva a tanító érdemeire, kérte tényleges szolgálatba történő visszahelyezését.⁴⁴

A gondnokság feladatai közé tartozott a községi analfabéta-tanfolyamok megszervezése is. A Fejér vármegyei Iskolán Kívüli Népművelési Bizottság felkérte a dunapentelei iskola gondnokságát, hogy az 1935–1936. tanévben tartson analfabéta-tanfolyamot. A bizottság leirata 479 analfabétát jelölt meg Dunapentelén, amit a gondnokság nagyon soknak tartott. Véleményük szerint többen azért vallották magukat analfabétának, hogy ne kelljen aláírniuk a népszámlálási ívet. Egyébként is szerintük az analfabéták nagyobb része nem dunapentelei születésű, hanem cselédség és egyéb bevándoroltak.⁴⁵ A tanfolyamot ennek ellenére megszervezték, vezetője Vármonostory Lajos tanító volt.

Az iskolagondnokságok a 2.290/1946. M. E. sz. rendelet alapján 1946. április 1-jén szűntek meg.
Matussné dr. Lendvai Márta

³³Uo. 637–1937.

³⁴Magyar törvénytár. Corpus Juris Hungarici 1940. évi törvénycikkek Milleniumi emlékkiadás, 141–147 pp. 5 §. 2. p. (továbbiakban Magyar Törvénytár).

³⁵FML Tanfelügyelőség iratai 2986–1939.

³⁶Uo. 3536–1940.

³⁷Dunaújvárosi Levéltár Szórád Márton Általános Iskola iratai, az 1941–1942. tanév anyakönyve.

³⁸FML Tanfelügyelőség iratai 3112–1942.

³⁹Magyar Törvénytár, IV. fejezet 19. §.

⁴⁰FML Tanfelügyelőség iratai 483–1942.

⁴¹Uo., valamint az 1943. január 28-án kelt szám nélküli irat.

⁴²Uo. 264–1944.

⁴³Pintér Ferenc ellen az eljárás a VKM 56615/1924. VIII. b. ü. o. rendelete alapján indult meg.

⁴⁴FML Tanfelügyelőség iratai 2656–1924.

⁴⁵Uo. 3307–1935.